

השראה והעלאת שאלות

שלב 1

טריגר - יצירת השראה לבחירת נושא ולניסוח שאלת חקר

חשיפת התלמידים לחומרים מעוררי השראה בהתאם לנושא ולשאלות החקר הרצויות:

- סיפור אישי.
 - מקורות ראשוניים, כדוגמת: תעודות, מכתבים, יצירות אמנות, ספרים, שירים, צילומים, יומנים, כלים, ראינות עם עדים.
 - מקורות משניים כדוגמת: סרטים, פרשנויות, מאמרים.
- במדעי הרוח** הדגש יהיה על חקירת תרבות האדם וההקשרים בהם התרחשו איחועים שונים, בתחומים: היסטוריה, ספרות, ארכיאולוגיה וכו'.
- במדעי החברה** הדגש יהיה על חקירת החברה והתהליכים בסביבה המשפיעים על האדם בתחומים: סוציולוגיה, אנתרופולוגיה, כלכלה וכו'.
- שאלת החקר מגדירה את אופי העבודה, מציגה ביחור של חיבור חדש בין רעיונות, פרשנות חדשה לטקסט, טיעון חדש לעמדה ידועה או חדשה בוויכוח, ומציינת את ההוגים ואת האספקטים הנחקרים.

משרד החינוך
מינהל פדגוגי
האגף למחוננים ולמצטיינים

מניפת חמ"ה (חקר מדעי הרוח והחברה)

מה עושים חוקרי מדעי הרוח והחברה?

- מציגים פרשנות חדשה של נתונים או טקסטים קיימים (חידוש - ביחס לידע הקיים).
- יוצרים סינתזה חדשה בין רעיונות קיימים.
- מציגים תיאוריה חדשה המסבירה או מכלילה עובדות קיימות וחדשות.
- מכלילים מתוך מקור (סיפור, שיר, ציור) מסקנות לגבי תפיסה של אנשים (בתקופה, במקום, בתרבות) מסוימים.
- מסבירים כיצד נוצרת או נוצרה תפיסה רעיונית.
- מציגים אירוע או טקסט כמקרה מבחן להבנת תיאוריה קיימת או חדשה.
- בונים טיעון הגיוני על סמך הנחות אינטואיטיביות לחיזוק תיאוריה קיימת.
- מבצעים מחקר שטח, בו מוצאים נתונים או טקסטים חדשים, אח"כ מתארים את הנתונים החדשים וההשלכות שלהם על ידע הקיים.

צוות פיתוח וכתיבה: איריס אזולאי, רחל ארליך, פלורית ארנון,

שרה דוידזון, סועאד דעאס

בהנחיית: גדי איתי

מדריכים באגף למחוננים ולמצטיינים // ירושלים, תשע"ה - 2015

שימוש בשיטות חקר ובכלי חקר

שלב 3

שיטת החקר הנפוצה היא **חקר איכותני** - פרשנות, חקר ביוגרפי, ניתוח תוכן ובניית תיאוריה, חקר מקרה. **חקר כמותני** יכול להתאים במדעי החברה, אך הוא פחות מתאים במדעי הרוח.

כלי החקר יכולים להיות: תצפיות, ניסוי שדה, שאלון, ראיון - סיפור חיים, עדות, סקר וכו'. בחקר מדעי החברה אפשרי חקר שיש בו סטטיסטיקה תיאורית.

בחקר מדעי הרוח מושם דגש רב על שימוש **במקורות ראשוניים** - טקסטים מקוריים שנכתבו על ידי בני התרבות או הזמן הנחקר, וכן **במקורות משניים**: מקורות מתקופה או מתרבות אחרת שמספרים על התקופה או התרבות הנחקרת. (סרטים דוקומנטריים הם, באופן כללי, מקורות משניים כאשר הם מציגים פרשנות).

המיומנויות הבאות לידי ביטוי במהלך החקר עשויות להיות:

- חיפוש מקורות ראשוניים ומשניים באמצעות קונקורדנציות ומאגרי מידע.
- בדיקת רלוונטיות ומהימנות של טקסט.
- קריאה של טקסט (וכן ציור, תמונה, יצירה מוסיקלית).
- ניתוח מאמר.
- הצלבת מקורות מידע, או שילוב בין גישות.
- השוואת תרגומים של טקסטים קלאסיים.
- שימוש במילון אטימולוגי עברי-עברי.

חושבים שאלת חקר

שלב 2

שלב זה הוא המאתגר ביותר למורים: יש להפוך שאלות קטנות או שאלה גדולה לשאלה מתאימה שאלת החקר צריכה להיות שאלה "פורייה":*

- פתוחה - אין לה באופן עקרוני תשובה אחת מוחלטת.
- מערערת - מזמנת חשיבה על הנחות יסוד מקובלות.
- עשירה - מכוננת את הלומדים לתכנים עשירים, וכן אל המושגים, התהליכים והתובנות, הכלולים בתחום הדעת.
- מקיפה - הנוטה להתחלק לשאלות משנה ממוקדות, המצריכה זמן לחיפוש, עיבוד, הטמעה, ורפלקציה.
- מחברת - רלוונטית לעולמם של הלומדים, ערכית.
- מעשית - מאפשרת ומעודדת חקר פורה של טקסטים מקוריים (ומתאימים לקריאה ע"י התלמידים), ושניתן לפתח לגביה טיעון מבוסס על נימוקים טובים.
- השאלה יכולה להיות **בינתחומית**: למשל, חיבור בין היסטוריה וספרות או קשר בין היסטוריה לסיפור תרבותי (איך מתבטאים מאורעות היסטוריים בספרות או בתרבות? איך משקפת התרבות שינוי בתפיסה חברתית? מה בין מיתוס לדמיון ומציאות?).
- השאלה יכולה להיות **שאלת רוחב** (לדוגמה, סיפור עקדת יצחק בתרבויות שונות) או **שאלת אורך** (לדוגמה, השוואה בין פרשנויות שונות לסיפורי עקדת יצחק לאורך השנים).

* יום הרפז (עורך), הוראה ולמידה בקהילת חשיבה: בדרך לבית ספר חושב, חוברת 18, ינואר 2000, עמ' 103-109.

הצגת תוצאות, כתיבת מסקנות ודיון

שלב 4

תוצאת החקר היא תשובתו המנומקת של התלמיד לשאלת החקר - הטיעון שאליו כל חקר טוב שואף.

- מסקנות החקר או הטיעון חורגים מהפרשנות השגורה או הפשטנית, ומוצגים בצורה מרוכזת ותמציתית, על פי סוג החקר וכלי החקר שעמדו בבסיס העבודה.
 - המסקנות מתייחסות אל הטיעון שהוצג בפתח הדיון ומתבססות על ממצאי החקר ועל המשתמע מהם.
 - המסקנות צריכות להיות ברורות וממוקדות.
 - הדיון במסקנות החקר ייכתב במבנה של טיעון, המורכב מטענה לאישוש או להפרכת ההשערה, שהוצגה בפתח העבודה. ההנמקות יהיו מבוססות על הספרות המקצועית ועל הממצאים מהחקר, ויכללו פרשנות של התלמיד.
- חלק זה יכלול גם הצעות אפשריות להמשך החקר.

הפצת הידע-התוצר

שלב 5

התוצר הוא הדרך בה מוצגים לקהל תהליך החקר ותוצאותיו.

התוצר יכול לשלב מרכיבים יצירתיים ולא חייב להיות מצגת או הצגה מילולית פשוטה. יש לשקול אופני הצגה מגוונים התורמים לבהירות העבודה.

תוצרים אפשריים:

- כתיבת מאמר או מסה (מאמר המציג טיעון אך אינו מנומק כמו מאמר מדעי ויש בו מרכיב אישי).
- דיבייט.
- כתיבת היצירה או חלקה מחדש, על פי הפרשנות החדשה.
- כתיבת נאום.
- הכנת הרצאה בסגנון Ted והעברתה בפני קהל.
- הכנת סרטון.
- צילום תמונה או קולאז' שמבטא את התובנות מהחקר.
- אוצרות - העמדת תערוכה.
- תכנון סיור (והדרכתו).
- הכנת סיור וירטואלי.
- הנחיית פאנל או השתתפות בפאנל.

מיומנויות חשובות בתהליך החקר

- שאלת שאלות
- העלאת השערות
- הצעת מגוון נקודות מבט
- עריכת השוואה בין מקורות
- בניית טיעון מבוסס
- הכללה (שימוש בדוגמאות מעטות על מנת להציע פרשנות מכלילה)
- יצירת סינתזה חדשה בין רעיונות קיימים
- חשיבה ביקורתית (עיסוק בדרך בה אוסף של עובדות ידועות נופל תחת הכללה או תיאוריה מסוימת)
- הסקת מסקנות
- הצגת ידע בדרכים מגוונות
- שילוב מיומנויות אישיות: נקיטת יוזמה, הנעה פנימית ועוד
- שילוב מיומנויות חברתיות: עבודה בצוות, שיתוף פעולה, הובלה ועוד

טיפים

- תלמידים מזהים כי עבודת החקר מסתכמת ברובה בחיפוש אחר תשובות מן המוכן במקוחות זמינים. לכן, בקורסי העמקה וחקר מטון תוצר בתכנית "אמירים" יש להביא את התלמידים להתמודדות עם מקורות הדורשים חשיבה (חילוף מידע, השוואה, בדיקת רלבנטיות וכד').
- כמו כן במהלך כל שלבי החקר על המורה להנחות את התלמידים לבנות נימוקים, להעלות טיעונים ולהסיק מסקנות בהתאם לשלבים השונים.
- המורים צריכים להכיר את שתי שיטות החקר: איכותני וכמותי, ולהדריך את התלמידים בשיטת החקר הרלוונטית.
- המטרה שהתלמיד יכיר שיטות חקר (אמנם לא חקר ברמה אקדמית אבל כן היכרות והתנסות בסיסיות).
- כאשר מעריכים תהליך חקר, חובה להשקיע בהערכת התהליך ולא להסתפק בהערכת התוצר.
- בהערכת חקר מומלץ לשלב מרכיב רפלקטיבי (התלמיד מעריך בעצמו את תהליך החקר שעבר) ומרכיב דיאלוגי (המורה והתלמיד דנים בשאלת מגבלות החקר של התלמיד ובדרכים אפשריות לשיפור).